

Zenon SZCZEPANIAK, Piotr GŁUCH

ZAGADNIENIE PROJEKTOWANIA OBUDÓW KAMIENNYCH WLOTÓW SZYBOWYCH

Streszczenie. W pracy przedstawiono sposób obliczania stateczności obudowy betonowej, wykonywanej we wlotach szybowych. Opracowane wzory dotyczą obudowy ze sklepieniem opartym na murach prostych - przy dużym jej obciążeniu w kierunku pionowym.

1. WSTĘP

Wyrobiska udostępniające i komorowe, lokalizowane w otoczeniu szybów, wykonywano dotychczas w większości przypadków w obudowie murowej.

Obecnie coraz częściej stosuje się inne rodzaje obudów np.: obudowę kołtwią i stalowo-betonową - składającą się z odrzwi i siatek stalowych w różnych układach oraz z betonu natryskowego. Za stosowaniem wymienionego rodzaju obudowy przemawia stosunkowo mała pracochłonność przy jej wykonawstwie i możliwość uzyskania dużych postępów w drażeniu wyrobiska.

W obudowach kamiennych, a głównie z betonu, wykonuje się w dalszym ciągu wloty szybowe.

O zastosowaniu obudowy betonowej do wykonania wlotów szybowych decyduje przede wszystkim łatwość transportu i układania masy betonowej (stosowanej do obudowy głębionego szybu) oraz pewność dokładnego wypełnienia wolnych przestrzeni pomiędzy skałą i odeskowaniem, a tym samym możliwość uzyskania przy danej marce betonu obudowy o dużej podporności.

Najbardziej ekonomicznym kształtem obudowy murowej wlotów szybowych, z uwagi na łatwość wykonania i możliwość wykorzystania wielkości przekroju poprzecznego wyrobiska, jest obudowa ze sklepieniem w kształcie łuku kołowego - opartym na prostych murach przyociosowych. Stosowanie takiej obudowy wymaga opracowania odpowiedniego sposobu obliczania jej wytrzymałości na możliwość przyjmowania przez nią odpowiedniego obciążenia od strony górotworu.

2. SPRAWDZANIE STATECZNOŚCI OBUDOWY MUROWEJ

Zakłada się, że obudowa murowa ze sklepieniem opartym na murach prostych może być stosowana w skałach dostatecznie zwięzłych, przy minimalnym

ciśnieniu bocznym q_2 i większym ciśnieniu pionowym q_1 , wynikającym z obciążenia sklepienia od strony stropu wyrobiska.

Przy powyższym założeniu obliczenia sprawdzające stateczność obudowy murowej sprowadzają się głównie do ustalenia wytrzymałości sklepienia przy spodziewanej wielkości jego obciążenia q_1 w kierunku pionowym.

Obciążenie q_1 można określić, wykorzystując wzory podane w pracy [2], [3], [4].

Dla ustalonej wielkości q_1 sposób projektowania stateczności sklepienia bez uwzględnienia wielkości q_2 przedstawia się jak niżej:

- Przy przyjętym schemacie obciążenia (q_1) sklepienie zawsze ulega spłaszczeniu, a mury boczne dociskaniu do obrysu wyrobiska w wyłomie.

W takim przypadku o stateczności sklepienia przy danym obciążeniu q_1 decydują: dokładność powiązania obudowy z obrysem wyrobiska w wyłomie, maksymalna wielkość rozporu poziomego $H_{\max}$ w kluczu sklepienia, wielkość naprężeń reakcyjnych σ_x , wynikających z dociskania obudowy do górotworu.

- Oblicza się maksymalną wielkość siły rozporu poziomego $H_{\max}$, przy założeniu jego działania w górnej granicy rdzenia, z warunku równowagi momentów względem dowolnego punktu w dolnej granicy rdzenia (rys. 1).

$$H_{\max} = \frac{q_1 \cdot \sin^2 \alpha \left[R_2^2 - \left(\frac{2}{3} d_0 \right)^2 \right]}{2(R_3 - R_2 \cos \alpha)} \quad (1)$$

gdzie:

$$R_2 = R + \frac{1}{3} d_0, \quad R_3 = R + \frac{2}{3} d_0$$

R - promień sklepienia obudowy,

d_0 - przyjęta wstępnie grubość sklepienia obudowy.

Przekrój, względem którego jest osiągana maksymalna wielkość $H_{\max}$, nazywa się w dalszym ciągu przekrojem ustalonym, oznaczonym kątem α_u (rys. 1). Wartość $H_{\max}$ i α_u można określić na podstawie wzoru (1) sposobem wykreslnym (rys. 2).

- Ustala się dopuszczalną wielkość mimośrodów w sklepieniu wg zależności (2)

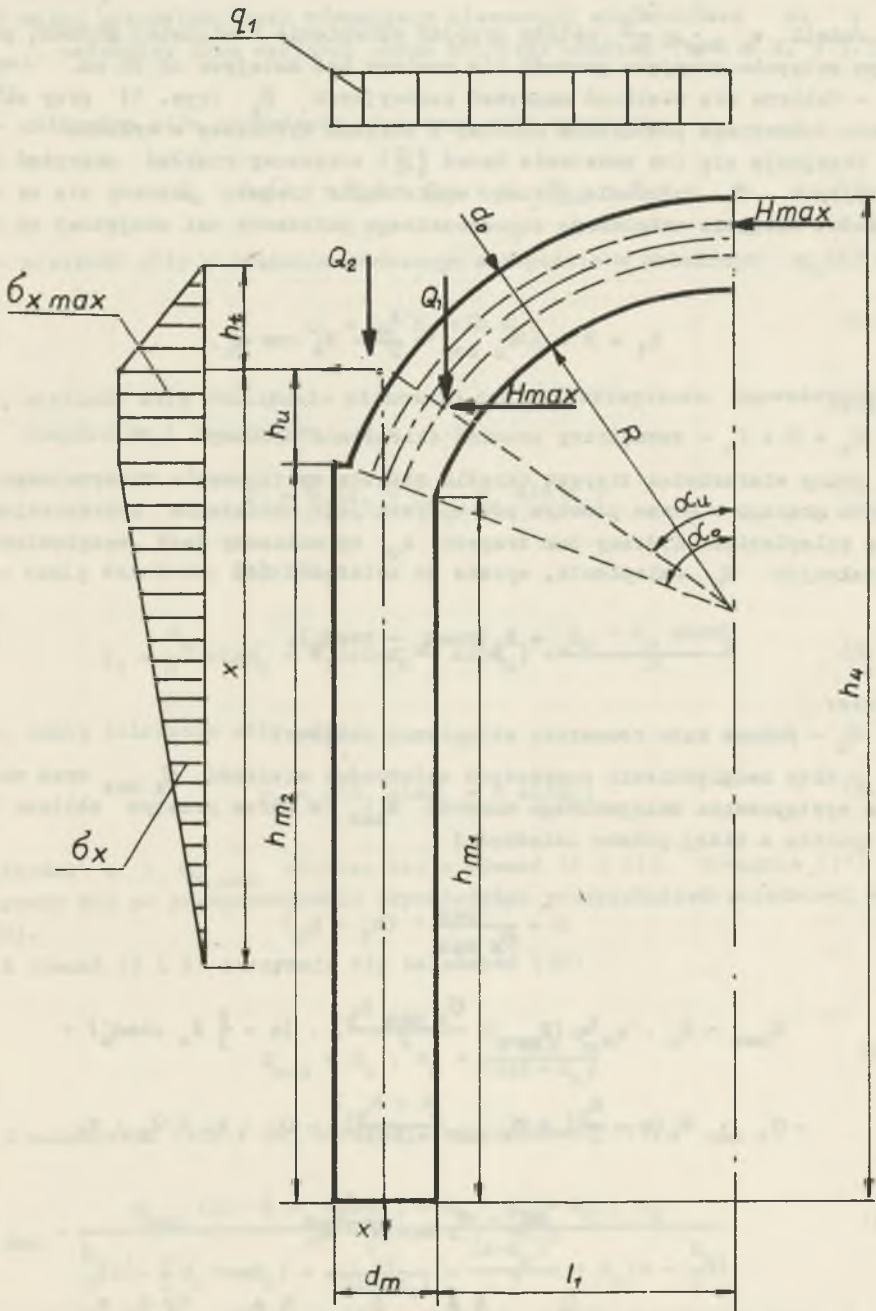
$$e_u \text{ dop} = \frac{d_0}{2} - \frac{2 N_{u \max}}{3 k_c} > \frac{d_0}{6} \quad (2)$$

$$N_{u \max} = H_{\max} \cdot \cos \alpha_u + q_1 R_4 \sin^2 \alpha_u \quad (2.1)$$

gdzie:

$N_{u \max}$ - maksymalna wielkość wewnętrznej siły normalnej w przekroju α_u

k_c - dopuszczalne naprężenia na ściskanie materiału obudowy.

Rys. 1. Układ sił wewnętrznych i obciążenia zewnętrznego w sklepieniowej obudowie murowej

Jeżeli $e_u \text{ dop} \leq \frac{d_0}{6}$ należy przyjąć sklepienie o większej grubości, przy czym wstępnie przyjęta grubość nie powinna być mniejsza od 20 cm.

- Oblicza się wielkość naprężeń reakcyjnych σ_x (rys. 1) przy założeniu dokładnego powiązania obudowy z obrusem wyrobiska w wyłomie.

Przyjmuje się (na podstawie badań [3]) trapezowy rozkład naprężeń reakcyjnych σ_x . Położenie górnego wierzchołka trapezu zakłada się na wysokości wstępnie ustalonego dopuszczalnego położenia osi obojętnej wg wzoru (3)

$$h_t = R + 3 e_u \text{ dop} - \frac{d_0}{2} - R_4 \cos \alpha_u, \quad (3)$$

gdzie:

$R_4 = R + d_0$ - zewnętrzny promień sklepienia obudowy.

Dolny wierzchołek trapezu określa miejsce występowania maksymalnego momentu gnącego w murze prostym pod wpływem jego obciążenia spłaszczającym się sklepieniem. Krótszy bok trapezu h_u ograniczony jest wezgiwaniem i przekrojem α_u sklepienia, wyraża go zależność (4)

$$h_u = R_4 (\cos \alpha_u - \cos \alpha_0), \quad (4)$$

gdzie:

α_0 - połowa kąta rozwarcia sklepienia obudowy.

- Przy uwzględnieniu powyższych zależności wielkość $\sigma_{x \text{ max}}$ oraz miejsca występowania maksymalnego momentu M_{max} w murze prostym oblicza się w oparciu o niżej podane zależności

$$x = \frac{2 H_{\text{max}}}{\sigma_{x \text{ max}}} - (h_t + h_u) \quad (5)$$

$$M_{\text{max}} = Q_0 \cdot e_m = (H_{\text{max}} - \frac{\sigma_{x \text{ max}} h_t}{2}) \cdot (x - \frac{2}{3} d_0 \cos \alpha_u) + \\ - \sigma_{x \text{ max}} h_u (x - \frac{h_u}{2}) + \sigma_{x \text{ max}} (\frac{x - h_u}{3})^2 - Q_1 \cdot y_1 + Q_2 \cdot y_2 \quad (6)$$

$$\Delta \sigma_m = \sigma_{x \text{ max}} \frac{d_m}{x - h_u} \quad (7)$$

$$\Delta \sigma_m = \sigma_{m_1} - \sigma_{m_2} = \frac{Q_0}{d_m} (1 + \frac{6 e_m}{d_m}) + \frac{Q_0}{d_m} (1 - \frac{6 e_m}{d_m}) = \frac{12 Q_0 e_m}{d_m^2} \quad (8)$$

W wyżej przedstawionych równaniach nieznanymi wielkościami są x i $\sigma_{x \max}$, natomiast inne wartości można obliczyć wzorami (9.1, 9.2, 9.3, 9.4, 9.5).

Q_0 - całkowita siła obciążenia pionowego muru prostego:

$$Q_0 = q_1(1_1 + d_m) + Q_{sr} \cdot g \cdot h_{m2} \cdot d_m \quad (9.1)$$

Q_1 - wielkość siły obciążenia pionowego sklepienia w przekroju α_u :

$$Q_1 = q_1 R_4 \sin \alpha_u \quad (9.2)$$

Q_2 - wielkość siły obciążenia pionowego odcinka sklepienia ograniczonego wezłowiec i przekrojem α_u :

$$Q_2 = q_1(1_1 + d_m - R_4 \sin \alpha_u) \quad (9.3)$$

y_1 - ramię działania siły Q_1 :

$$y_1 = \frac{d_0}{6} \sin \alpha_u + R_1(\sin \alpha_0 - \sin \alpha_u) + \frac{d_m - d_0 \sin \alpha_0}{2} \quad (9.4)$$

y_2 - ramię działania siły Q_2 :

$$y_2 = \frac{1}{2}(R_4 \sin \alpha_u - R \sin \alpha_0) \quad (9.5)$$

Wielkości x i $\sigma_{x \max}$ oblicza się z równań (5 i 11). Równanie (11) otrzymuje się po przeprowadzeniu odpowiednich przekształceń zależności (6, 7, 8).

Z równań (7 i 8) otrzymuje się zależność (10)

$$m_{\max} = Q_0 \cdot e_m = \frac{\sigma_{x \max} d_m^3}{12(x - h_u)} \quad (10)$$

Z zależności (10) i (6) otrzymuje się równanie (11)

$$\sigma_{x \max} = \frac{H_{\max} \left(x - \frac{2}{3} d_0 \cos \alpha_u \right) - Q_1 \cdot y_1 + Q_2 \cdot y_2}{\frac{h_u}{2} \left(x - \frac{2}{3} d_0 \cos \alpha_u \right) + \frac{d_m^3}{12(x - h_u)} + \frac{(x - h_u)^2}{3} + h_u \left(x - \frac{h_u}{2} \right)} \quad (11)$$

Z równań (5 i 11) można ustalić wielkości x i $\sigma_{x \max}$ sposobem wykreślnym lub przez zastosowanie metody iteracji (rys. 3).

- Dla ustalonych $\sigma_{x \max}$ i x sprawdza się stateczność sklepienia przy przyjęciu ustalonej na podstawie badań [3] tzw. zasady jednakowej wielkości mimośrodków w przekroju kluczowym i przekroju α_u .

Sprawdzenie polega na stwierdzeniu czy wielkość rzeczywista mimośrodu w sklepieniu (e_s) nie przekracza wartości dopuszczalnej ($e_{u \text{ dop}}$) - określonej wzorem (2).

$$e_s = \frac{H_{\max} \frac{d_o}{b} (1 + \cos \alpha_u) + \frac{\sigma_{x \max} h_t}{2} \left(\frac{d_o}{b} \cos \alpha_u + \frac{h_t}{l} \right)}{H_{\max} (1 + \cos \alpha_u) - \frac{\sigma_{x \max} h_t}{2} \cos \alpha_u} \leq e_{u \text{ dop}} \quad (12)$$

jeżeli $e_s > e_{u \text{ dop}}$, wówczas należy zwiększyć grubość muru lub przyjąć materiał obudowy o większej wytrzymałości na ściskanie a obliczenia powtórzyć.

Sprawdzenie stateczności sklepienia przy uwzględnieniu tylko wielkości q_1 bez uwzględnienia wielkości q_2 (jeżeli w rzeczywistości wielkość q_2 występuje) powoduje uzyskanie dodatkowego współczynnika bezpieczeństwa dla stateczności samego sklepienia.

Z uwagi na stateczność murów prostych nie powinno stosować się ich w przypadkach, w których spodziewane jest większe aktywne obciążenie obudowy od strony ociosów w kierunku poziomym.

Maksymalne obciążenie q_2 , jakie może być przejęte przez mury proste, można w przybliżeniu ustalić z zależności (13)

$$q_2 = \frac{16 Q_o e_{m \text{ dop}}}{h_{m2}^2} \quad (13)$$

gdzie:

h_{m2} - wysokość murów prostych, liczona po zewnętrznej stronie obudowy,

$e_{m \text{ dop}}$ - dopuszczalna wielkość mimośrodu w murze prostym, obliczona wg (14.1, 14.2)

$$e_{m \text{ dop}} = \frac{d_m}{2} - \frac{2 Q_o}{3 k_c}, \quad \text{jeżeli } e_{m \text{ dop}} \geq \frac{d_m}{6} \quad (14.1)$$

$$e_{m \text{ dop}} = \frac{d_m}{6} - \left(\frac{d_m}{Q_o} k_c - 1 \right) \quad \text{jeżeli } e_{m \text{ dop}} < \frac{d_m}{6} \quad (14.2)$$

W przypadku spodziewanego rzeczywistego obciążenia q_2 , większego od obliczonego wzorem (13), obudowy z murami prostymi stosować nie należy, względnie istnieje konieczność zwiększenia grubości murów prostych lub

wykonanie ich z materiału o większej wytrzymałości na ściskanie. Istnieje również możliwość zwiększenia wytrzymałości murów prostych i skał ociosowych na drodze stosowania odpowiedniej obudowy kotwiowej.

3. PRZYKŁAD OBLICZENIOWY

Wykonać obliczenia sprawdzające stateczność obudowy dla przyjętych wstępnie wymiarów sklepienia oraz murów prostych, przy następujących danych:

$$l_1 = 2,50 \text{ m} \quad (\text{wielkość określona metodą minimalnych obrysów})$$

$$d_o = 0,51 \text{ m}, \quad d_m = 0,64 \text{ m}, \quad h_4 = 5,36 \text{ m}, \quad R = 2,84 \text{ m}$$

$$R_1 = 3,095 \text{ m}, \quad R_2 = 3,01 \text{ m}, \quad R_3 = 3,18 \text{ m}, \quad R_4 = 3,35 \text{ m}$$

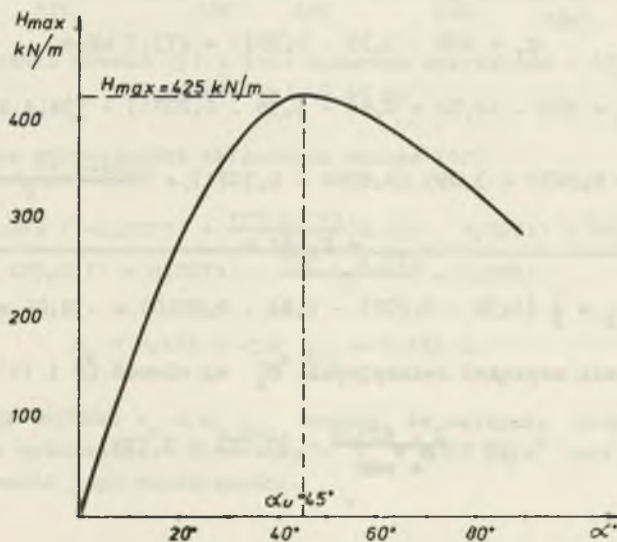
$$h = 1,50 \text{ m}, \quad h_{m2} = 3,70 \text{ m}, \quad \alpha_o = 61^\circ 40' \quad \rho_{sr} = 2500 \text{ kg/m}^3$$

$$k_c = 6000 \text{ kN/m}^2, \quad q_1 = 200 \text{ kN/m}^2.$$

- Obliczenie maksymalnej wielkości siły rozporu poziomego H_{max} wg wzoru (1)

$$H_{max} = \frac{200 \cdot \sin^2 \alpha (3,01^2 - 0,34^2)}{2(3,18 - 3,01 \cos \alpha)} \text{ kN/m}$$

Wielkość H_{max} najprościej można wyznaczyć, przedstawiając ją wykreślnie (rys. 2).

Rys. 2. Graficzny sposób wyznaczania rozporu poziomego H_{max} w sklepieniu obudowy* ($H_{max} = 425,0 \text{ kN/m}$, $\alpha_u = 45^\circ$)

Z wykresu wynika

$$H_{\max} = 425,0 \text{ kN/m} \quad \alpha_u = 45^\circ.$$

- Obliczenie dopuszczalnej wielkości mimośrodów w sklepieniu wg wzoru (2)

$$e_u \text{ dop} = \frac{0,51}{2} - \frac{2}{3} \frac{635,5}{6000} = 0,185 \text{ m} > \frac{d}{6} = 0,085 \text{ m},$$

gdzie:

$$N_{u \max} = 425,0 \cdot 0,7071 + 200 \cdot 3,35 \cdot 0,7071^2 = 635,5 \text{ kN/m}.$$

- Obliczenie wielkości pomocniczych do wzorów (5 i 11) wg wzorów (3, 4, 9.1, 9.2, 9.3, 9.4, 9.5)

$$h_t = 2,84 + 3 \cdot 0,185 - \frac{0,51}{2} - 3,35 \cdot 0,7071 = 0,772 \text{ m}$$

$$h_u = 3,35 (0,7071 - 0,4746) = 0,778 \text{ m}$$

$$Q_0 = 200 (2,50 + 0,64) + 2500 \cdot 9,81 \cdot 3,70 \cdot 0,64 \cdot 10^{-3} = 686,1 \text{ kN/m}$$

$$Q_1 = 200 \cdot 3,35 \cdot 0,7071 = 473,7 \text{ kN/m}$$

$$Q_2 = 200 \cdot (2,50 + 0,64 - 3,35 \cdot 0,7071) = 154,4 \text{ kN/m}$$

$$y_1 = \frac{0,51}{6} 0,7071 + 3,095 (0,8760 - 0,7071) + \frac{0,64 - 0,51}{2} \cdot \frac{0,8760}{2} = 0,691 \text{ m}$$

$$y_2 = \frac{1}{2} (3,35 \cdot 0,7071 - 2,84 \cdot 0,8760) = -0,06 \text{ m}.$$

- Obliczenia naprężeń reakcyjnych σ_x wg równań (5 i 11)

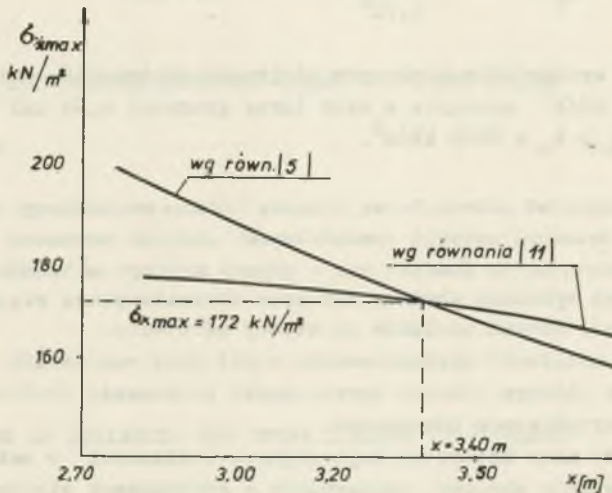
$$x = \frac{2 \cdot 425,0}{\sigma_x \max} - (0,772 + 0,778)$$

$$\sigma_{x \max} = \frac{425,0 \left(x - \frac{2}{3} \cdot 0,51 \cdot 0,7071\right) - 473,7 \cdot 0,691 + 154,4 \cdot (-0,06)}{\frac{0,77}{2} \left(x - \frac{2}{3} \cdot 0,51 \cdot 0,7071\right) + \frac{0,64^3}{12(x-0,778)} + \frac{(x-0,778)^2}{3} + 0,778 \left(x - \frac{0,778}{2}\right)}$$

Rozwiązując wykreślnie równanie (5 i 11) (rys. 3) uzyskano następujące wartości $\sigma_{x \max}$ i x .

$$\sigma_{x \max} = 172,0 \text{ kN/m}^2 \quad x = 3,40 \text{ m.}$$

Rys. 3. Rozwiązanie równań (5) i (11) sposobem wykreślnym - ($\sigma_{x \max} = 172 \text{ kN/m}^2$, $x = 3,40 \text{ m}$)

- Sprawdzenie stateczności sklepienia wzorem (12)

$$e_B = \frac{425,0 \cdot 0,085 (1+0,7071) + \frac{172 \cdot 0,772}{2} (0,255 \cdot 0,7071) + \frac{0,772}{3}}{425,0 (1 + 0,7071) - \frac{172 \cdot 0,772}{2} \cdot 0,7071} = 0,134 \text{ m}$$

$$e_B = 0,134 \text{ m} < e_{u \text{ dop}} = 0,185 \text{ m.}$$

Ze stwierdzonego warunku $e_B < e_{u \text{ dop}}$ wynika, że wstępnie przyjęta grubość sklepienia wykonanego z materiału o $k_c = 6000 \text{ kN/m}^2$ jest wystarczająca dla zachowania jego stateczności.

- Obliczenie dopuszczalnego mimośrodru $e_m \text{ dop}$ w murze prostym wg wzoru (14.1)

$$e_m \text{ dop} = \frac{0,64}{2} - \frac{2 \cdot 686,1}{3 \cdot 6000} = 0,244 > \frac{d_m}{6} = 0,107 \text{ m.}$$

- Ustalenie możliwej wielkości obciążenia poziomego q_2 muru prostego wg wzoru (13)

$$q_2 = \frac{16 \cdot 686,1 \cdot 0,244}{3,70^2} = 195,7 \text{ kN/m}^2.$$

W przypadku wystąpienia większych wielkości obciążenia murów prostych od $q_2 = 195,7 \text{ kN/m}^2$ wystąpią w nich (przy grubości 0,64 cm) naprężenia ściskające $\sigma_c > k_c = 6000 \text{ kN/m}^2$.

4. WNIOSKI

1. Prawidłowo wykonane obudowy kamienne charakteryzują się możliwością przejmowania dość dużych nacisków od strony górotworu.

Ograniczona możliwość mechanizowania robót przy wznoszeniu murów z pre-fabrykatów jest głównym powodem ograniczenia stosowania obudów murowanych w kapitalnych wyrobiskach górniczych.

2. Stosowanie masy betonowej daje większe możliwości w zakresie szybkościowego wykonania obudowy, szczególnie w wyrobiskach wlotów szybowych, gdzie beton poza odeskowanie może być dostarczany z powierzchni tym samym rurociągiem, który wykorzystywany jest przy wznoszeniu obudowy betonowej w głębionym szybie. Skos części sklepieniowej wlotu w kierunku od szybu daje pewność dokładnego powiązania masy betonowej z obrysem wyrobiska w wyłomie na całym jego obwodzie - co przy dobrej marce betonu gwarantuje dużą podporność obudowy we wlocie do podszybia.

3. Najczęściej stosowanym kształtem obudowy betonowej we wlocie szybowym jest sklepienie stanowiące część łuku kołowego - oparte na prostych murach z betonu - wykonanych przy ociosach wyrobiska. Obudowa taka wymaga stosowania odpowiedniego sprawdzianu jej stateczności.

Sposób projektowania obudowy sklepieniowej z betonu pod względem wytrzymałościowym, przy spodziewanej wielkości jej obciążenia, opracowano i przedstawiono w niniejszym artykule. Podane wzory uwzględniają współpracę sklepienia i murów prostych z otaczającym je górotworem.

5. LITERATURA

- [1] Bielażew M.M.: Wytrzymałość materiałów, MON 1956.
- [2] Borecki M., Chudek M.: Mechanika górotworu. Wyd. Śląsk. 1972.
- [3] Borecki M., Chudek M., Szczepaniak Z.: Projektowanie i zabezpieczenie górniczej obudowy murowej. Śląsk 1969.
- [4] Chudek M.: Obudowa wyrobisk. Górnictwo t. VII cz. 2. Wyd. Śląsk 1968.
- [5] Dawydow S.S.: Obliczanie i projektowanie konstrukcji podziemnych. MON 1954.

ПРОБЛЕМЫ ПРЕКТИРОВАНИЯ КАМЕННЫХ КРЕПЕЙ СТОЛОВОЙ ВХОДОВ

Р е з ю м е

В работе представлен способ расчета устойчивости бетонной крепи, произведенной в ствольных входах. Разработанные формулы касаются крепи со сводом, опирающимся на простую кладку - при большой её нагрузке в вертикальном направлении.

THE PROBLEM OF DESIGNING THE STONE LININGS OF PITHEADS

S u m m a r y

The paper presents a method of calculating the stability of concrete linings at the pithead. The developed formulae concern a lining whose vault rests on straight walls in the case when a heavy load is acting upon it vertically.